

JÁNOSI ZOLTÁN

*Az indián égbolt óre**Köszöntő szavak a 80 éves Tornai Józsefhez*

részekbe fogódzó, a pars, a töredék meghittségét valló, a parányiban otthont és védettséget kereső emberi és művészi látásmód mellett mindig élt az emberek szemében a nagyobb távlatok vágya: a teljesség arányaira a tekintetét függesztő emberi mérték. A Veinemöinen énektől, a Gilgames-akarattól, az Edda méreteitől elmozdulni képtelen, a szíve dobbanását a csillagok mozgásához, a Föld lélegzetéhez, a folyók hullámzásához mérő ember mozdulata. Aki örökké nyugtalan a töredékek között, nem érzi jól magát a részletek csonka díszleteiben, s annál otthonosabban mozog a földön és a költészetben, minél inkább a mindenségbe tör. Ez a mítoszi leszármazott otthonosabb akár az indiánok szikláin között vagy az üres tengerparton, mint a városok árnybozótosában. S azért zsarolja, faggatja és ingerli a mindenséget, mert önmagát egyszeri tükörképének véli, akihez nem illik a szűkre varrt ruha, a gondolkodás egyedi történelmi korszakokba zárt vagy sztereotip mérőmadzagjai, hisz még önmaga változásaiban is a teljesség mámoros átalakulásait szemléli. Folytonosan a mindenség ingeibe öltözik. S ilyen ingekbe öltözteti a szavait is.

Aki Tornai József írói arcába tekint, annak homlokára egy ilyen ember alakja sugárzik át. A tágasság otthonná fogadására ösztönzi életművének olvasóit. Nem is beszélve a vele vitatkozókra röpdülő szavairól, érveit megtestesítő alakjáról, amely a meggyőzés eleven akarata. Perlő, örök vitákra kész fiatal arca átüt 80 évén, meghatározza vonásait, és feltárja emberi lényegét. Mert a mindenség nem öregszik, és ez a nagyobb törvény keresztültör az emberi öregedés nyomasztó törvényein. Tornai József arcán is átcsillog. Országos Hivatalok figyelmé helyett – a József Attila, az Arany János- és a Babérkoszorú-díj után – nyolcvanévesen ez tünteti ki. A nyugtalanság lázával szemében üt fel még ma is új és új üres lapokat, hogy teleírja a mindenség betűivel, a korlátait tördelő akarat haragjával, az emberi öntudat fényével s megfogyott nemzedéke dacával.

Fehérrel ír a feketére. Fehérrel ír a zöldre, a kékre, a pirosra, még a fehérre is. A kozmikus béke tágasabb horizontjának hófehér betűit mint egy óriás szárnyat s mint az emberi esély szimbólumát vonszolja a *Paradicsommadár* (1959), *Az égigérő föld* (1962), a *Jársz és kiáltasz* (1964), az *Aranykapu* (1967) költői munkái óta. Majd az első műfordításkönyv, a *Boldog látomások* (1977); később a prózakötetek, a *Nap jár a homkton* (1980), *A Lemenő Nap Dombja* (1982) és az első esszé-kötet, a *Mágia és metafizika* (1995) és a többi könyv sorain át is. A XX. század végi, harmadik évezred eleji történelem hullámzó domborzatán, hazája zsugorodó erdőin, lakosainak kiürülő öntudatán, a világirodalom kapaszkodóin át úgy viszi

ezt a szárnyat, akár a lelkét mint holdfényt a sötétből folyton az újjászülető pirka-
datokba átmentő indián. Egy a kiirtottak megmaradt árvái közül, az örökké mene-
külők közül a makacs ellenállás rezervátumában, az újra meg újra fényesre és he-
gyesre köszörült hosszú kések árnyékai között. Lábán a szerelem mokaszinjával,
a század bozótja: fénylő csipkéit elhányt túskebokrai között. Ott húzva-vonva át-
tetsző fehér leplét: párhuzamos óriás lélegzetét a fuldokló világban, hegyen és völgyön,
a mohóság növényeitől körbeindázott mezőn. S az elfelejtett temető, a tömeg-
sírok, a feneketlen szakadékok s az egymásra torló emlékek árkádjai fölött.
Budapest, Párizs, Sydney, London, New York köerdőiben és emberszabású vadjai
között is Manitou agyagos keze nyomát őrizve szívén.

Így megy öreg-fiatalon, láthatóan és láthatatlanul, így megy a rögből felfénylő
eszméivel és fénylő rögeszméivel. Így megy a kulturális antropológia egyetemes
színre lépését megelőlegező gondolataival, az emberlét archaikus tapasztalatába
nyilalló esszéivel. Így megy a magyar erotikus költészetnek is új csapásokat nyitva,
széthajtogatva az előítéleteket. Így megy, kezében Baudelaire verseit a harmadik
évezred eleji magyar nyelvre ültető kötetével s fejében – íme a tágasság egymással
szembefordíthatatlanul izzó sarkai – a kultúrhérosszá emelt Veres Péter költői re-
habilitálásával: a *Veres Péter-énekek* eposzi arányaival és a pásztor Sinka óriásira
nyitott, modern pupillájának vad szeretetével. S így megy a világ törzsi költészeté-
nek Magyarországra hozatalával Fónagy Iván, Radnóti Miklós, Kassák Lajos, Rá-
kos Sándor elszánt művészet-tágításai és a kis finnugor népek verses műveinek le-
fordítói után, a glóbusz ismeretlen költészetét szikráztatva elénk.

Nemcsak költői tett mindez, hanem élet is – Baudelaire és a sámánok között.
S közben éber és örök figyelem a filozófia új útjaira, az új esztétikák, az új euró-
pai és amerikai kultúra önmagát fenyegető karmaira. Támadás esszében, versben,
műfordításban, regényben a metafizika nagy vázlatának összegyűrt és helyette
a Nagy Semmit fölajánló zajongása s a légüres tér ügyes légtornászai ellen.

S eközben a *teljes* emberiség elfogadása. A *teljes* emberi kultúra tünékeny morzói-
nak odavésése az európai sors láthatatlan totemoszlopára, a máig körülötte lappangó
diszkrimináció, a modern és a posztmodern filozófia lappangó kirekesztései ellen.

*Feketék, sárgák, barnák vagytok: ez a különbség nem az igazi.
Vérengzők, okosak, gyávák vagytok: ez a különbség az igazi.
Tízezer nyelven beszéltek: ez a különbség nem az igazi.
Angyalnak és sárnak csúfoltjátok egymást: ez a különbség az igazi.
Kék síkságon, kövek közt éltek: ez a különbség nem az igazi.
Nyitva vagy zárva vannak országútjaitok: ez a különbség az igazi.
szeretitek a titkaimat: engem vagy nem szerettek:
ez a különbség az igazi.*

(A virágos föld titkai)

A gyermekkorában Dunaharaszti folyóparti füzeseiben indiánt játszó Tornai József
nyolcvanesztendősen is ugyanolyan kíváncsisággal tekint a kitinszárnyán az égbolt szi-

porkáit megcsillantó, mozgásában-keringésében a mindenség szabályaival játszadozó jánosbogár, és e jánosbogárka kései utódaira: az atomkor fiaira s azok kérdéseire; a modern művészetelméletekre, a neo- és posztkoloniaista filozófiákra, mint egykor szúnyogoktól összecsípetten, meztlábasan. Indián szabadságát: gondolkodása függetlenségét, hatalmas olvasottsága mellett abban is megőrizve, hogy sohasem érdekelték a tekintélyek, a kordivatok, a fogsorok közül előharsogtatott vagy kígyószisszenéssel előadott tézisek. Azok vedlésein éppolyan egyszerűséggel lép át, mint a haraszi füzesekben a talpa alatt tovacsúszó siklón és a szétpergő békákon. Az egyetemes mértékhez: Manitou, Allah, az Isten szempillantásához, az onnan megértett arányokhoz képest ugyan milyen perspektívát kínálhat fel a kecskebéka? A határtalanhoz képest a bőre érdekébe zárt? A hiánytalanhoz képest a sárral és tócsával bekerített? A lét kronológiai és térbeli teljességébe világító reflektorokhoz képest a maga érveinek hírnájába, vergődésébe gabalyodó? Az érdekei békalencsái közt matató spekuláns? Degas, Van Gogh, Matisse, Bach, Ravel, Handel, Kodály, Bartók, Juhász Gyula, Sinka, József Attila, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Vas István, Tagore, Camus, Rilke, Schweitzer, Günther Grass, Juhani Peltonen, Jarkko Laine, Kurosawa Akira – s a népdal, a parasztváza és az eszkimó sirató ebben az egyetemes térben érnek egymással össze.

Az indián szeméből fürkésző és a teljesség felé nyilazó kíváncsiság az évtizedek szekérekerekein elgördült időben Tornai József tekintetéből nemhogy apadt volna, hanem emelkedett. Mint alkonyat felé a tengerszint, mint éjszakában a megnyílt ég távlata. Írás-akarata ezért megsokszorozódott az időben. Történelmi idejének sorvasztó jelenségei, az embert minőségében roncsoló erői még öregségében is a szóval lázadás dacát korbácsolták fel benne: a műfajok sokaságában szóló művészi analízist és ítéletet. Az örökké vitába szálló nagy elszánásokat, a távlatokból ítélkezés normáit az írószövegségben, a tokaji írotáborban, a fogyatkozó író-olvasó találkozókban, a személyes párbeszédekben. A centizgető méterrúd-darabkák mellé mindig odafeszítve a mindenség és az istenek mértékeit, az alázat fegyelmét s műgondját. Így születtek meg legutóbbi éveinek könyvei: a *Villámsújtotta kor*, a *Léda megerőszakolása*, a *Kirké és Odüsszeusz mítosza* című alkotások, fekete gyöngyszemként gurulva elő hol a markából, hol a tekintetéből.

Tornai József életművének az archaikus értékekre hangoltság, a nemzet és Európa sorsának értelmezése mellett egyik legnagyobb kihívása az ember két arca: a férfi és a nő. Ám nem csupán a nő és a szerelem s az erotika villámlása vonzza, ezt Tornai meghagyja legnagyobb mestereinek: Baudelaire-nek és Adynak. Az asszony alakján, ahogyan önmagán át is, ő megint csak a mindenséget fürkészi. A mindenségre kötözött zsinegeket tépi le, amikor a történelemben a szerelemre és a testiségre rakódott béklyók ellen, saját neveltetése ellen is lázad. S hasonló nyitottsággal integrálja magába az ember kulturális tradícióinak a világ távoli zugaiból, szögleteiből kiemelt örökségét, örökség-darabjait is. Legyen az vallás, mítosz, mágia, rítus, verbális, vizuális vagy auditív folklór, a primitív művészet bármilyen töredéke. Az asszonyok, a kultúrák, a történelem és a történelem előtti idők emberre néző mindenség-mozdulataiban, az örökké változóban forogva találja meg legtisztább önmagát:

*Más szeretnék lenni,
nem ember akarok lenni,
csillaganyám, csillagapám,
sívó föld szeretnék lenni,*

*más szeretnék lenni,
nem sívó föld szeretnék lenni,
csillaganyám, csillagapám,
szerelmes vér szeretnék lenni,*

*más szeretnék lenni,
nem szerelmes vér szeretnék lenni,
csillaganyám, csillagapám,
keresztre alvadt igazság szeretnék lenni*

(Csillaganyám, csillagapám)

A mának adott üzeneteiben ezért a teljesebb világ, a teljesebb emberi örökség fénye él. Egész életműve monumentális kontraszt a perc, az év, az évszázad s e „villámsújtotta kor” kicsinyes rémuralma, zsarnokai, korlátai és tekintélyei ellen, a zsugorodó emberség és az örökké táguló emberi nyitottság védelmében.

Indián égboltod, kedves Mester, ragyogjon még sokáig fölötted! Manitou, Isten és a Szabadság nevében.

Boldog születésnapot! ☒